

ŁUKASZ PARDELA

Instytut Architektury Krajobrazu
Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu

KSZTAŁTOWANIE KRAJOBRAZU DLA POTRZEB REKREACJI I EDUKACJI EKOLOGICZNEJ NA WYBRANYCH PRZYKŁADACH W POŁUDNIOWEJ SZKOCJI

Streszczenie. Artykuł ukazuje przykłady funkcjonujących obecnie popularnych szlaków tematycznych w hrabstwie Dumfries and Galloway w południowej Szkocji. Na jego obszarze wytyczono i zorganizowano sieć powiązanych ze sobą różnego rodzaju tras turystycznych, których charakter jest ściśle związany z walorami okolicy, zarówno historycznymi, jak i kulturowymi oraz przyrodniczymi. Pod tym względem na tle innych miejscowości wyróżnia się – położony pomiędzy malowniczymi wrzosowiskami – rejon miasteczka Langholm, wokół którego – na oznaczonych 12 trasach – odbywają się doroczne spacery „Langholm Walks”. W centrum zainteresowania autora znalazły się miejsca i szlaki związane z edukacją ekologiczną oraz historyczną: Caerlaverock, Szlak Prehistoryczny (*Prehistoric Trail*), Szlak Rozbójniczy (*The Reivers Trail*); z architekturą: Szlak Thomasa Telforda (*Thomas Telford Trail*); a także z edukacją kulturalną: Szlak MacDiarmida (*MacDiarmid Trail*). Architekt i inżynier Thomas Telford oraz poeta MacDiarmid to postaci związane z tą okolicą. Poboczny wątek w referacie stanowią szlaki rzeźbiarskie (*Sculpture trails*), których tematyka dotyczy zazwyczaj życia zwykłych ludzi, tak jak ma to miejsce w przypadku Ścieżki poezji (*Poetry path*) ulokowanej w pobliżu rzeki Eden w Kumbrii w północnej Anglii opowiadającej rok z życia pasterzy owiec.

Słowa kluczowe: kształtowanie krajobrazu, szlaki, rekreacja

Szlaki tematyczne w Szkocji cieszą się dużą popularnością. Pokonywanie ich jako forma spędzania wolnego czasu jest szczególnie cenne w kształtowaniu świadomości ekologicznej obywateli. Daje ono ludziom szansę bezpośredniego kontaktu z naturą, którego nie zastąpi nawet najlepsza książka. Podczas klasycznych spacerów pośród porośniętych trawami i wrzosami pagórkowatych krajobrazów można podziwiać liczne zachowane dziedzictwo kulturowe. Kształtowanie krajobrazu jest więc w tym przypadku świadomym kształtowaniem nowego siedliska pod względem przyrodniczym (biologicznym), fizycznym (technicznym) i humanistycznym (kulturowym i estetycznym) –

siedliska, które jako krajobraz użytkowy będzie oddziaływać na przyszłe pokolenia i im służyć (CZARNECKI 1968). Wspomniany krajobraz może – i często powinien – zostać przebudowany tak, aby zachować i uwydatnić jego wartości oraz naprawić rany spowodowane skutkami nieumiejętnej działalności człowieka. Jego dalsze kształtowanie i ochrona opierają się na zasadzie zrównoważonego rozwoju i zachowaniu bioróżnorodności w środowisku. Kształtowanie krajobrazu (niem. *Landshaftgestaltung*) jest wszak jedną z sześciu nauk o krajobrazie (TROLL 1950), obok jego chronologii, ekologii, morfologii, ochrony i typologii. Każda ingerencja w krajobraz to ingerencja w złożony układ zależności pomiędzy jego częściami składowymi. Należy pamiętać, że turystyka niesie ze sobą także zagrożenia.

Wokół Langholm w hrabstwie Dumfries and Galloway funkcjonuje obecnie 140 km czynnych szlaków spacerowych, z których większość rozpoczyna się i kończy w tym miasteczku. Początek ich tworzenia przypada na rok 2000 i powołanie *Langholm Walk Project* w ramach programu rewitalizacji miasteczka i programów Leader i AGATE (*Agriculture Agglomération Atlantique et Territoires Européens*). Obejmują one m.in. miejsca specjalne, takie jak wrzosowiska na wzgórzach Langholm & Newcastleton (*The Moorland Project*) będące obszarem chronionym (SSSI). W ostatnich latach, z uwagi na znaczną migrację ludności do miast w poszukiwaniu pracy, rejon ten przechodzi swego rodzaju kryzys. Powstające szlaki turystyczne oraz towarzyszące im cykliczne spaceracje znane pod nazwą *Langholm walks* są szansą na turystyczną aktywizację i ożywienie gospodarcze regionu. W związku z tym dalszym etapem prac było zorganizowanie – w powiązaniu z siecią wcześniejszych istniejących tras – kolejnych szlaków tematycznych związanych z regionem: inżyniera Thomasa Telforda (*Thomas Telford Trail*), poety Hugh'a MacDiarmida (*Hugh MacDiarmid Trail*), zbójnickiego (*The Reiver Trail*). Przy ich tworzeniu uczestniczyli przedstawiciele organizacji rządowych (Natural Scotland, Visit Scotland czy Historic Scotland), pozarządowych (*The Langholm Initiative*), przy pełnej akceptacji i uczestnictwie ze strony obywateli. Obecnie trwa dyskusja nad planowanym *The Reivers Center*, które mogłoby powstać w pobliżu Langholm i przyjmować rocznie 200 tysięcy turystów. Budzi to duże obawy mieszkańców. Sytuacja ta stwarza również niebezpieczeństwo dla środowiska. Istnieje obawa, że pojemność tras będzie niewystarczająca przy tak dużym napływie ludzi. Analiza wpływu inwestycji na funkcjonowanie Langholm była celem obozu letniego, który odbył się w 2007 roku z udziałem międzynarodowej grupy studentów i fachowców z różnych branż.

Dobrym przykładem historycznego szlaku dydaktycznego jest *Eskdale Prehistoric Trail* (rys. 1). Charakter tego – zrealizowanego skromnymi środkami – projektu najlepiej oddają słowa zawarte w materiałach promocyjnych, które brzmią: „Zabierz jedynie fotografie, zostaw jedynie odciski stóp”. Tego rodzaju turystyka o małym stopniu ingerencji w środowisko naturalne wykorzystuje walory krajobrazu zastanego. Posługuje się harmonijnym, a przy tym minimalnym zastosowaniem infrastruktury technicznej koniecznej do urządzenia szlaku w postaci utwardzonych parkingów dla samochodów czy ujednoliconego oznakowania. Wykorzystuje istniejące drogi i ścieżki do prowadzenia ruchu turystycznego. W kwestii udostępnienia obiektów do zwiedzania udało się osiągnąć kompromis z ich właścicielami. Kolejne stanowiska można zwiedzać nieodpłatnie. Opiekę nad nimi powierzono właścicielom gruntów. Wszędzie tam, gdzie istnieje na przykład konieczność pokonywania przeszkód w postaci ogrodzeń okalających pastwiska, zainstalowano obrotowe bramki oraz drewniane drabinki ze stopniami obitymi siatką antypoślizgową.

Rys. 1. Lokalizacja Eskdale Prehistoric Trail
Fig. 1. Position of the Eskdale Prehistoric Trail

Edukacja ekologiczna na terenach wokół zamku Caerlaverock stanowi kolejny dobry przykład jednoczesnej ochrony konserwatorskiej, ochrony przyrody oraz harmonijnego działania w krajobrazie wybrzeża objętego ochroną (NSA). W ostatnich czterech latach liczba odwiedzających zamek zwiększyła się z około 18 do 30 tysięcy rocznie. Obiekt sąsiaduje z Caerlaverock National Nature Reserve (NNR), gdzie znajdują się siedliska wielu rzadkich gatunków ptaków i roślin związanych z terenami podmokłymi (WWT). Można je podziwiać m.in. ze stanowisk obserwacyjnych w Wetland Center, dla którego zaadaptowano budynek znajdującej się tam starej ферmy. Dobrze wykonany program pozwala na korzystanie z obiektu i jego otoczenia szerokiej grupie wiekowej praktycznie przez cały rok.

Coraz częściej jednak powstają nowoczesne obiekty wielofunkcyjne – centra, jak na przykład Rheged w Kumbrii (Północna Anglia), gdzie obok funkcji typowo usługowych znajduje się kino, interaktywne muzeum, w którym można zapoznać się z historią budowy i funkcjonowania Muru Hadriana (*World Heritage Site*) czy zwiedzić National Mountaineering Exhibition Helle'ego Hansena. To jednak – przede wszystkim – centrum informacji turystycznej (*Rheged's Cumbria Information Centre*), miejsce promocji regionu Kumbria, jego dziedzictwa, kultury oraz rękodzieła. Sam budynek dobrze wkomponowany jest w miejscowy krajobraz. Jego sylwetka przypomina z oddali skalisty pagórek. Dopiero z bliska widać, że jest to jedynie kamuflaż, którego częścią są kamienie i porośnięte trawą nasypy ziemne.

W omawianych regionach Kumbrii i hrabstwa Dumfries and Galloway coraz liczniej powstają tzw. *sculpture trails* czy *sculpture parks*. Początków ich tworzenia należy szukać już w latach sześćdziesiątych we współpracy architektów krajobrazu z artystami

i w początkach nurtu określanego mianem *land artu*. Bardzo często powstają owe *sculpture parks* na obszarach krajobrazowych, których charakter wydaje się trafnie oddawać nieco przewrotna nazwa jednego z przewodników internetowych: *nothing to see here*. Mogą one dotyczyć wielu aspektów regionu, w którym powstają (i tak np. *Poetry path* opowiada rok z życia pasterza owiec, gdzie ścieżka kolejno odsłania nam 12 kamieni z wrytymi w nich poematami). Mogą to być także elementy nie związane bezpośrednio z regionem, ale pobudzające wyobraźnię u ich odbiorców, jak choćby *Striding Arches* w hrabstwie Dumfries and Galloway, którego trzon stanowią rozstawione w terenie łuki z czerwonego piaskowca, które można przenosić z miejsca na miejsce. Ich twórcą jest Andy Goldsworthy, działający w ramach Scottish Arts Council. Warto wymienić również *Glenklin sculpture park* ze zbiorami odlewanych rzeźb. Ciekawą formę mają także funkcjonalne rzeźby-lawki rozmieszczone na terenach rolniczych w dolinie rzeki Esk.

Zwiedzając wymienione szlaki, nie znajdzie się przepychu ani tak lubianych przez architektów makiet założeń czy replik dawnych budowli. Decydującą rolę w większości z nich odgrywa wyobraźnia odwiedzających, podsycana celowo eksponowanymi elementami krajobrazu. Po co w takim razie o nich pisać? Istnieją ku temu istotne powody. Z punktu widzenia architektury krajobrazu i związanej z nią edukacji ekologicznej – takie wpasowanie szlaku w naturalne warunki terenowe, przy wykorzystaniu istniejących dróg oraz prostych elementów, stanowi idealne rozwiązanie projektowe. Świadczy o wrażliwości przestrzennej projektanta, zrozumieniu przez niego celu i sposobu funkcjonowania szlaku. Po drugie, jest to także pozytywny przykład udanego dialogu społecznego, stymulacji i zaszczepienia partycypacji społecznej występujących jako warunek konieczny dla prawidłowego funkcjonowania szlaków. W tej sieci powiązań, podobnie jak przy kształtowaniu krajobrazu, należy pamiętać o każdym ogniwie. To mieszkańcy dbają o dziedzictwo swojej „małej ojczyzny”, rozumieją długoterminowe korzyści, jakie może przynosić naturalne bogactwo regionu. Do nas należy „zabieranie jedynie fotografii, zostawianie jedynie odcisków stóp”.

Literatura

- THE CAERLAVEROCK experience, 2004. The report of the North American/United Kingdom countryside exchange team. Caerlaverock.
- CONNECT THINKING: a partnership action plan for tourism in the Scottish borders. Executive Summary. 2006. Scottish Borders, Edinburgh.
- CZARNECKI W., 1968. Planowanie miast i osiedli III. Krajobraz i tereny zieleni. PWN, Warszawa: 20.
- GAIR J., 2006. Langholm and the surrounding area walks thought the ages. Langholm Archive Group, Langholm.
- KOSIŃSKI W., BYRSKI P., 2007. Aktywizacja turystyczna krajobrazów fortecznych – standardy europejskie. Architektura obronna. ICOMOS T. 1. Srebrna Góra.
- PARDELA Ł., 2007. Prehistoryczny szlak doliny rzeki Esk w Szkocji. Ekonatura 52: 25-26.
- PARDELA Ł., 2007. Rodem ze Szkocji. Zieleń Miejska 10: 24-25.
- RURAL development programme for Scotland 2007-2013. The strategic plan. 2006. Scottish Executive, Edinburgh.
- WOLSKI P., 2002. Przyrodnicze podstawy kształtowania krajobrazu. Słownik pojęć. Wyd. SGGW, Warszawa.
- A YOUNG PERSONS approach to the cultural heritage of the South of Scotland. The Final Report. 2007. Langholm Initiative, Langholm.

THE SHAPING OF LANDSCAPE FOR RECREATION AND ECOLOGICAL EDUCATION ON THE EXAMPLES IN SOUTHERN SCOTLAND

Summary. The article presents examples of the popular and well organized thematic trails of the Dumfries and Galloway Council. In this area a network was marked up and organized of diverse touristic tracks, which are linked with historical and cultural elements of the terrain as well as its natural values. In this respect the area of Langholm is worth to be pointed out. Year by year since 2000 this Scotland's beautiful "Muckle Toon" has been offering a warm welcome to visitors by having a network of twelve marvelous walks as a splendid addition to its already rich heritage. In the center of authors interests a way marked trails to follow by bike or car, with stops to walk to interesting places were described, such as cultural and nature heritage sites: Caerlaverock Castle area, "Prehistoric Trail", "Reivers Trail" or engineer "Thomas Telford Trail". In the background of the article "Sculpture trails" of the River Esk and River Eden in Cumbria were described. One of them – "The poetry path" – shows a year in the life of the hill farmer and it was written on the stones.

Key words: landscape shaping, trails, recreation

Adres do korespondencji – Corresponding address:

Lukasz Pardela, Instytut Architektury Krajobrazu, Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu, pl. Grunwaldzki 24 A, 50-363 Wrocław, Poland, e-mail: lukasz.pardela@up.wroc.pl

Zaakceptowano do druku – Accepted for print:

14.11.2008

Do cytowania – For citation:

*Pardela Ł., 2009. Kształtowanie krajobrazu dla potrzeb rekreacji i edukacji ekologicznej na wybranych przykładach w południowej Szkocji. *Nauka Przyr. Technol.* 3, 1, #29.*